

NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK

Gülin Güneysu*

GİRİŞ

Çağımızda nükleer enerji, askerî ve sivil pek çok alanda kullanılmaktadır. Ancak, bu yaygın kullanım alanı, onu yüzyılım kirleticileri ve dolayısıyla sorumluluk sebepleri arasına da sokmuştur. Zira, faydaları sayılmayacak kadar çok olan bu tesislerin, riskin gerçekleşmesi halinde verebilecekleri zararlar da o derece yüksektir. İnfilâk ihtimali düşük olmakla birlikte, radyoaktif sızıntı riski daima mevcuttur.

Radyasyon insan sağlığını hem doğrudan (genetik zararlar, yaşam süresinin kısalması vb. sağlık problemleri gibi) hem de yerküreye verilen zararlar dolayısıyla (asit yağmuru, ozon tabakasının delinmesi gibi) tehdit etmektedir. Bu zararların temel özellikleri ise, büyük zarara yol açmaları, bu zararın uzun menzilli olması, mağdur sayısının fazlalığı ve zararın uzun süre sonra ortaya çıkmasıdır.

Nükleer zararların tazmini için özel bir sistem kurma çabaları millî ve milletlerarası düzeyde devam etmektedir. Milletlerarası düzeyde çeşitli konvansiyonlara imza koyan devletler, millî düzeyde de kodifikasyon çalışmaları içerisindeyler. Zira, geleneksel zarar kavramına âdeta meydan okuyan nükleer zararlar söz konusu olduğunda, sorumluluk sigortaları da amaçlarını ifa edememektedirler. Bu durum ise, kapsamlı bir sorumluluk sistemi geliştirilmesi gereğini düşündürmektedir. Bu gerek, çağdaş millî hukuklarda farklı düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Bunun doğrudan bir sonucu olarak da, nükleer sorumluluğun muhtelif hukukî sorumluluk kategorilerine kabulü hususunda da farklı hukukî yaklaşımlar oluşmuştur. Biz bu çalışmamızda, öncelikle mukayeseli olarak muhtelif devletlerin nükleer mevzuatlarına kısa bir göz attıktan sonra Türk iç maddî hukuku açısından bir sonuca varmaya çalışacağız:

* A.Ü.H.F. Devletler Özel Hukuku Araştırma Görevlisi.

I- MUKAYESELİ HUKUKTA NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN SORUMLULUĞUN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ

A) Amerikan Hukuku

Nükleer sorumluluk, Amerikan hukukunda ilk kez *Atomic energy ACT* ile düzenlenmiştir. Daha sonra *Price Anderson ACT* ile değişikliğe uğrayan nükleer sorumluluk, en son *Price Anderson ACT* 1989 (1) değişikliği ile son halini almıştır.

Bu kanuna göre, sorumluluğun süjesi, nükleer tesisin işletenidir. Bir nükleer kaza dolayısıyla sadece işleten sorumlu olup, bu sorumluluğunu sigorta ettirmek durumundadır.

İşletenin sorumluluğu, sınırlı bir sorumluluk (*limited liability*)tur. Sorumluluğun azamî miktarı 1988 yılı itibariyle 560 milyon Amerikan doları iken, bu miktar 1.7.1989'da 700 milyon Amerikan dolarına çıkartılmıştır. Bu miktarın bir kısmı sigorta (ikiyüz milyon dolar kadar) tarafından karşılanmaktadır (2).

İşletenin sorumluluğu, kategorik olarak geniş anlamda haksız fiil sorumluluğu üst başlığı altında düzenlenmiş olup, işletene kurtuluş beyyinesi getirme imkânı tanınmamış olması dolayısıyla tipik bir tehlike sorumluluğu türüdür.

B) İngiliz Hukuku

İngiliz hukukunda da, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan sorumluluk, geniş anlamda haksız fiil sorumluluğu üst başlığı altında ele alınmaktadır (3). İngiliz hukuk sisteminin temelini mahkeme kararlarında bulan niteliği sonucu, bu konudaki temel kurallar "*Ryland v. Fletcher*" davası sonucu yerleşmiştir. Özünde tehlike taşıyan faaliyetlere (4) uygulanan "*The best theory*" kuralı, nükleer zararlar alanında da *kıyasen* uygulanma kabiliyetine kavuşmuştur (5). Önceleri mutlak olarak nitelenen nükleer

(1) İlgili kanunun İngilizce metni için bkz. *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 42 Supp. (December 1988), sh. 1 vd.

(2) *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 44 (December 1989), sh. 53-54; **Marrone J.**: Nuclear Liability Licence, The Price Anderson Reparation System and The Claims Experience of Nuclear Industry, *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 33 (June 1985), sh. 45-51.

(3) **Clerk-Lindsell**: On Torts, London 1961, sh. 696.

(4) Su, ateş, motorlu taşıtlar, gaz, elektrik, zehir, parafin vb.

(5) **Clerk-Lindsell**, sh. 693.

sorumluluk (*absolute liability*), bu nitelendirmenin zamanla müesseseyi tam ifade edemediğinin anlaşılması üzerine yerini tehlike sorumluluğu halini karşılayan "*Strict liability*" kavramına terketmiştir.

İngiltere, ileride Türk Hukuku kısmında ayrıntılı olarak inceleyecek olduğumuz "Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluk Hakkındaki Sözleşme"yi (Paris sözleşmesi olarak anılacaktır) iç hukukuna uyarlayarak, 1965 yılında "*Nuclear Installations Act*"i yürürlüğe koymuştur. Bu kanuna göre bir nükleer kaza dolayısıyla sadece işleten sorumlu olup, bu sorumluluğu miktar itibariyle sınırlı bir sorumluluktur. 1983 yılında *Energy Act* ile sorumluluğun tavanı 50 milyon sterline çıkarılmıştır. Ayrıca, kamu fonlarının toplam miktarı da artırılarak 200 milyon sterline çıkarılmıştır.

İngiliz hukuku bakımından belirtilmesi gereken diğer bir husus da, son derece modern ve ileriye dönük bir düşünceyi, genetik zararları düzenleyen bir kanun çıkartmış olmalarıdır. "*The Congenital Disabilities Act*" 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.

C) İsviçre Hukuku

Nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlardan doğan sorumluluk, İsviçre hukukunda, sözleşmeler rejiminden farklı bir düzenlemeye konu olmuştur. İsviçre, Paris sözleşmesini imzalamış fakat onaylamamıştır. Nitekim, İsviçre Hükümeti, 23 Ağustos 1989 tarihinde, Paris sözleşmesini ve Brüksel ek sözleşmesini şimdilik onaylamayacağını ilân etmiştir (6). İsviçre, 1983 tarihinde nükleer sorumluluğu düzenlemek üzere *LRCN (Act of 18th March 1983 on Nuclear Third Party Liability)*'yi yürürlüğe koymuştur (7). Bu kanunun ilk ve temel amacı, İsviçre nükleer sorumluluk mevzuatının genel ilkelerine uygun olarak "*sınırsız sorumluluk (unlimited liability)*" ilkesini getirmektir. Sınırsız sorumluluk ilkesi ise, Paris sözleşmesi ile bağdaştırılmadığından dolayı İsviçre Paris sözleşmesini onaylamamayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, İsviçre hükümeti, nükleer sorumluluk alanındaki gelişmeleri yakından takip ettiklerini ve en azından sözleşmenin onaylanmasını ertelediklerini bildirmiştir.

1) *LRCN'nin Kapsamı*

Kanunun ilk bölümünün birinci maddesi uyarınca, kanunun kapsamına nükleer tesis kazaları ile nükleer maddelerin taşınması halinde meydana ge-

(6) *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 44 (December 1989), sh. 25.

(7) *LRCN'nin İngilizce Metni için bkz. Nuclear Law Bulletin*, Vol. 32, Supp., sh. 1 vd.

len nükleer kazalar girmektedir. Bir nükleer tesis dışında, endüstriyel, ticari, ziraat, medikal ve bilimsel amaçlarla kullanılan veya kullanılması tasarlanan radyoizotopların yol açtığı zararlar bu kanuna göre tazmin edilememektedir. Ayrıca, Federal konsey, düşük radyasyon taşıyan nükleer maddeleri muaf tutarak, kapsam dışı bırakabilmek yetkisine sahiptir.

2) Nükleer Zarar Kavramı

Nükleer zarar, nükleer maddelerin zehirli, patlayıcı ve diğer tehlikeli özelliklerinden kaynaklanan hasar, zarar ve vücut bütünlüğünün ihlâlidir. Kâr kaybı ise tazmin edilmez. Nükleer zararın kapsamı, niteliği ve tazminata, İsviçre Borçlar Kanununun haksız fiillere ilişkin hükümleri (44/II hariç) uygulanır.

3) Sorumluluğun Süjesi

a) *Kural*: Bir nükleer tesisin işleteni, tesisinde bulunan nükleer maddelerin yol açtığı zarardan sınırsız olarak sorumludur (LRCN. md. 3/1).

b) *İstisna*: Nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen kazalar bu kuralın istisnasını teşkil ederler. Buna göre, işleten kendi tesisinden gönderilen nükleer maddelerin yol açtığı zarardan, zarar anında bu maddeler bir başka tesis işletenince teslim alınmış olmadıkça sorumludur. Nükleer maddeler, bir başka nükleer tesisin sınırlarına girmiş ya da İsviçre dışında akitle kararlaştırılmış sınırı geçmiş ise, teslim alınmış sayılırlar (LRCN. md. 3/2). İşletenin nükleer maddeleri yurt dışından sağladığı hallerde, bu maddelerin İsviçre sınırları içerisinde, ilgili işletenin nükleer tesisine taşınması sırasında verdikleri zararlardan ilgili tesis işleteni sorumludur. İşletenin yabancı taşıyıcıya rücu hakkı olan hallerde dahi bu sorumluluğa halel gelmez (LRCN. md. 3/3). Nükleer kaza, İsviçre'den transit geçiş esnasında meydana gelmiş ise, zarardan, nakliye lisansına sahip olan kişi sorumludur. Bu kişinin İsviçre'de ikametgâhı bulunmuyor ise ilgili kişi, yazılı olarak, İsviçre mahkemelerinin yetkisini kabul etmek ve bu kanun uyarınca açılacak davalar bakımından kendisine bir ikametgâh seçmek durumundadır (LRCN. md. 3/5).

Tesisin işletenin malı olmadığı hallerde, tesisin maliki, işletenle birlikte müteselsilen sorumlu olur (LRCN. md. 3/4).

Görüldüğü üzere, sorumluluk kanalize edilmiştir (*channelling of liability*), dolayısıyla işleten veya taşıyıcı dışındaki kişiler için sorumluluk sözü konusu değildir. Diğer taraftan, milletlerarası konvansiyonlar uyarınca

sorumlu olan ve rücu hakkı olan kişilerin, sorumlulara rücu hakkı da kabul edilmektedir (LRCN. md. 3/6).

4) Sorumluluktan Kurtulma Sebepleri

Nükleer tesis işleteni ya da taşıyıcı, zarar görenin kasdı veya ağır kusurunu ispatlayabildikleri takdirde ve oranda kısmen veya tamamen sorumluluktan kurtulabilirler (LRCN. md 5/1,2). Bunlar dışında, kurtuluş beyyinesi getirebilme imkânı tanınmamıştır.

5) İşletenin veya Taşıyıcının Rücu Hakkı

İşleten veya taşıyıcı, sadece üç grup insana karşı rücu hakkına sahiptirler. LRCN. md. 6'ya göre bunlar:

- kasıtlı olarak zarara yol açan kişiler
- zarara yol açan nükleer maddeleri çalan veya hukuka aykırı olarak alan kişiler
- sözleşme ile işleten veya taşıyıcıya rücu hakkı bahşeden kişiler. Sorumlu kişi, bu hakkı sadece işçiye karşı kullanabilir, o da ancak zarara işçinin kasıtlı bir fiili sebep olmuşsa.

6) Tazminat ve Zarar

Zararın niteliği , kapsamı ve tazminat miktarının tayininde İsviçre Borçlar Kanununun haksız fiillere ilişkin hükümleri (md. 44/II hariç) uygulanır. Zarar görenin alınlmamış ölçülerde yüksek gelire sahip olduğu hallerde, mahkeme tüm somut şartları değerlendirmek suretiyle tazminat miktarını makul ölçülere indirebilir (LRCN. md. 7) (8).

7) Sorumluluktan Kurtulma Anlaşmaları

LRCN. md. 8 uyarınca, ilgili kanuna göre sorumlu olan kişi veya kişilerin sorumluluğunu kaldıran veya daraltan anlaşmalar hükümsüzdür. Ayrıca, açıkça yetersiz bir tazminat miktarının kararlaştırıldığı anlaşmalara da, aktedildikleri tarihten itibaren üç yıl içerisinde itiraz edilebilir (LRCN. md. 8/II).

(8) İsviçre B.K.'nin 44/2 maddesi uyarınca, ekonomik yıkıma yol açabilmesi ihtimali halinde hâkim tazminatı tenkise tâbi tutabilir.

8) Tazminat Talebinin Süresi

İsviçre kanunkoyucusu, miktar itibariyle sınırlamadığı sorumluluğu, süre itibariyle sınırlamıştır. Buna göre, zarar görenler, zararı ve sorumlu kişiyi öğrendikleri tarihten itibaren 3 yıl içinde ve her halükârda kazanın meydana geldiği tarihten itibaren 30 yıl içinde dava açmak durumundadırlar. Bu süreler içerisinde dava açmayan zarar gören, ertelenmiş zarar hariç, bir daha dava açamaz. Meydana gelen zararın etkilerinin uzun süre devam ettiği hallerde 30 yıllık süre, bu etkilerin sona erdiği tarihten itibaren işlemeye başlar (LRCN. md. 10/1).

Ertelenmiş zarar halinde, eğer 30 yıllık süre dolmuşsa, tazminat Konfederasyon tarafından karşılanacaktır (LRCN. md. 13). Görülmektedir ki, zarar görenin tazminat hakkı, mümkün olduğunca güvence altına alınmaya çalışılmaktadır.

Kücu hakkına sahip kişinin dava açacağı hallerde ise 3 yıllık süre, bu kişinin ödemek durumunda bulunduğu miktarı öğrendiği tarihten itibaren işlemeye başlayacaktır (LRCN. md. 10/2).

Zarar görenin sağlık durumu, hükmün verilmesinden sonra ya da taraflar arasında bir anlaşmaya varıldığı hallerde bunun imzasından sonra kötüleirse veya yeni durum ve deliller ortaya çıkarsa, zarar gören kararın düzeltilmesini ya da anlaşmanın değiştirilmesini talep edebilir. Bu halde, bu talep hakkı, zarar görenin durumu öğrenmesinden itibaren 3 yıl içinde ve her halükârda kazanın meydana geldiği tarihten itibaren 30 yıl içinde kullanılmalıdır (LRCN. md. 10/3).

Yukarıda belirttiğimiz zamanaşımı sürelerinin sorumlu kişiye, sigortacıya veya konfederasyona karşı kesildiği hallerde, her iki taraf içinde kesildiği kabul olunur (LRCN. md. 10/4).

9) Özel Sigorta ve Devletin Sorumluluğu

Bir nükleer kaza dolayısıyla sorumlu olan kişiler, bu sorumluluklarını İsviçre'deki bir sigortacıya sigorta ettirmekle mükellefdirler. Sigorta bedeli, tesis başına asgarî 300 milyon İsviçre frangı (ayrıca muhtelif ödemeler için de ek 30 milyon Frank)dır. Transit halinde meydana gelen zararlar bakımından ise, her transit geçiş için asgarî 50 milyon (ayrıca muhtelif ödemeler için ek 5 milyon frank) İsviçre frangıdır (LRCN. md. 11/1). Bu miktarları aşan tazminatlar, tesis başına azamî 1 milyar (ayrıca masraflar için ek 100 milyon) İsviçre frangı olmak üzere Federal Konsey tarafından karşılanır (LRCN. md. 12).

Bazı özel durumlarda ise, tazminat Konfederasyon tarafından tazmin edilir. Bu kanun uyarınca, Konfederasyon bir fon kurmakla yükümlü olup, sorumlu kişinin tespit edilemediği, tesisin veya taşıma işleminin sigortalı olmadığı, sigortacının iflâs ettiği, sorumlu kişinin tazminatı ödeme gücüne sahip olmadığı ya da zarar görenin yurt dışında bulunması nedeniyle bulunduğu ülkede bu kanuna uygun tazminat alamadığı hallerde, “zarar görenin kasdının bulunmaması” şartıyla yukarıda belirttiğimiz azami miktarlar oranında tazminatı bu fondan karşılayacaktır (LRCN. md. 16/1). Zarar görenin ağır kusuru halinde ise, Konfederasyon ödeme yapmayı reddedebilir (LRCN. md. 16/2). Yukarıda belirttiğimiz hallerde tazminatı ödeyen Konfederasyon sorumlu kişiye karşı rücu hakkına asahip olur.

10) Sigortacıya Karşı Doğrudan Dava Hakkı

Zarar görenin, gerek sigortacı gerek Konfederasyona karşı doğrudan dava hakkı bulunmaktadır. Bu dava hakkı, sigorta ile belirlenmiş miktar oranındadır. Ancak bu davada, sigorta sözleşmesinde veya Sigorta Akitlelerine İlişkin Federal Kanunda yer alan istisnalar, zarar görenin aleyhine olarak ileri sürülemez (LRCN. md. 19).

11) Sigortacının Rücu Hakkı

Sigortacı ve Konfederasyon, sigortalı veya poliçe sahibi aleyhine, Sigorta Akitlelerine İlişkin Federal Kanun veya sigorta sözleşmesi uyarınca tazminat ödemeyi reddetmeye veya indirimli ödemeye zarar görenlerin menfaatlerine hâlel gelmemek şartıyla hak kazanırlar (LRCN. md. 20/1 ve 2).

II- TÜRK İÇ MADDİ HUKUKUNDA NÜKLEER REAKTÖRLERİN YOL AÇTIĞI ZARARLARDAN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK

A) Ön Açıklama

Türk iç maddi hukukunda, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararları düzenleyen özel bir kanun henüz bulunmamaktadır. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 29.6.1960 tarihinde, Paris'te biraraya gelen OECD ülkelerinin katıldığı ve taslağı da Avrupa Nükleer Enerji Ajansı tarafından hazırlanan “Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukukî Sorumluluk Hakkındaki Sözleşme (Paris Sözleşmesi)”ye imza koyarak milletlerarası bir sisteme katılmıştır. Paris sözleşmesi, 8.5.1961 tarihinde 299

sayılı kanunla onaylanarak iç hukukumuzda intikal ettirilmiştir (9). Bu sözleşme, sonraki tarihlerde iki ek protokolle değişikliğe uğramış olup, ilgili protokoller 1.6.1967 tarih ve 875 sayılı kanun (10), 24.10.1986 tarih ve 3062 sayılı kanunlarla onaylanmıştır (11).

Paris sözleşmesi, âkit devletleri millî esaslar çerçevesinde gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakarak, nükleer sorumluluğa ilişkin kuralların birleştirilmesini amaçlamaktadır. Sözleşme, bu niteliği ile bir maddî hukuk sözleşmesi (*uniform law convention*) olup, nükleer sorumluluğu "*maddî milletlerarası özel hukuk kuralları*" ile düzenlemiştir.

Esas itibariyle farklı hukuk sistemleri olan iç hukuk ve milletlerarası hukuk, birbiriyle hiç irtibatı olmayan hukuk sistemleri değildir. Milletlerarası hukukun, ilgili devletlerin hukukları cevaz verdiği ölçüde iç hukuk üzerinde bir etkisi söz konusu olabilmektedir. Bu ise, milletlerarası hukuka ait bir kuralın, millî hukuk düzenince ifade edilmesi ile gerçekleşmektedir. Bir milletlerarası hukuk kuralının ilgili devletin millî hukuk düzenince ifade edilme şekli ise, tamamen o hukuk düzeninin anayasal prosedürüne bağlı bir husustur.

Bir maddî hukuk sözleşmesinin, ilgili âkit devletin hukukuna resepsiyonu üzerine, ilgili sözleşmenin o hukuk düzeni üzerinde iki tür etkisi söz konusu olur. Sözleşme ya doğrudan değiştirici etkiye ya da dolaylı bir etkiye yol açar. Dolaylı etki, sözleşmenin o hukuk düzeninin diğer dalları üzerine etkisi olup, bu incelemenin konusu dışındadır. Bir maddî hukuk sözleşmesinin doğrudan etkisinin hükmü ise, sözleşmenin getirdiği özel hükümlerin, ilgili hukuk düzeninde yürürlükte olan iç maddî hukuk kurallarının yerine kaim olmasıdır (12).

Maddî hukuk sözleşmelerinin türleri, bu sözleşmelerin iç hukuk kuralları üzerindeki değiştirici etkisinin kapsam ve boyutlarını da ortaya koyar. Maddî hukuk sözleşmeleri tasnifi, temelini ilgili sözleşmelerin taşıdıkları uygulama kuralları (*application rules*)'nda bulunur. Buna göre, maddî hukuk sözleşmeleri 3'e ayrılırlar (13):

(a) Bir kısım maddî hukuk sözleşmelerinin getirdikleri özel hükümler, ilgili âkit devletin iç hukuk kurallarının yerine kaim olur. Böylece bu kural-

(9) R.G. 13.5.1961, No. 10806, sh. 4081-4085.

(10) R.G. 13.6.1967, No. 12620, sh. 1-5.

(11) R.G. 23.5.1986, No. 19115, sh. 1-9.

(12) **Vitta, Edoardo:** Int'l Conventions and National Conflict Systems, Rec. Des Cours, Vol. 126 (1969/I), sh. 202.

(13) **Vitta,** sh. 203.

lar milletlerarası meselelere olduğu kadar milli meselelere de kabili tatbik hale gelirler.

(b) Bir kısım maddî hukuk sözleşmelerinin getirdikleri kuralların iç hukukta uygulanması ise, birtakım özel sınırlamalar dahilinde gerçekleşir. Bunlar, sadece milletlerarası nitelikli meselelere ve ilgili mesele (somut olay), o âkit devletin hukuk düzeni ile irtibatlı ise sadece âkit devletlerarası uyumsuzluklarda tatbik edilirler. Dolayısıyla, ilgili âkit devletin iç hukukunda milli ve milletlerarası nitelik taşıyan meselelere uygulanmak bakımından iki tip kural oluşur (14).

(c) Son grup maddî hukuk sözleşmeleri de, ikinci kategoride yer alan sözleşmeler gibi sadece milletlerarası nitelik taşıyan meselelere kabili tatbiktirler. Ancak, bunların farkı uygulama alanlarının âkit devlet ülkeleri ile sınırlı olmamasından kaynaklanmaktadır (15).

Maddî hukuk sözleşmelerinin tasnifini kısaca özetledikten sonra, konumuza dönecek olursak, diyebiliriz ki, Paris sözleşmesi, niteliği ve uygulama kuralları itibariyle (a) tipi bir maddî hukuk sözleşmesidir. Türkiye Cumhuriyeti, yukarıda belirttiğimiz onay kanunlarıyla, ilgili sözleşme ve eklerini Türk Hukukuna intikal ettirmiştir. Milletlerarası sözleşmeleri düzenleyen Anayasa'nın 90'nıncı maddesine göre: "Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır (AY. md. 90/I)..... Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü anlaşmanın yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır (AY. md. 90/IV). Usulüne göre yürürlüğe konulmuş anlaşmalar kanun hükmündedir (AY. md. 90/V). "İşte, Paris sözleşmesi de, Türk kanunlarına değişiklik getiren bir anlaşma olması dolayısıyla yukarıda belirttiğimiz anayasal prosedüre uygun olarak onaylanmıştır. Dolayısıyla, ilgili onay kanunu ile milletlerarası sözleşmenin özel hükümlerine Türk iç maddî hukuku bakımından etki tanınmıştır. AY 90'nıncı maddesinin son fıkrası, usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş anlaşmaların kanun hükmünde olduğunu belirtmektedir. Böylece, milletlerarası sözleşmelerin Türk iç maddî hukukuna doğrudan etkileri kabul edilmiş bulunmaktadır (16). Zira, herhangi bir şekilde iç hukuka intikal eden sözleşme (yani onay kanunu), T.C. Devletinin o sözleşme ile bağlanma iradesini gösteren anayasal bir usuldür. Yine, "kanun hükmündedir" ibaresi ise, kanunkoyucunun uygulayıcıya "milletler-

(14) **Vitta**, sh. 207.

(15) **Vitta**, sh. 211.

(16) **Pazarcı, Hüseyin**: Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara 1989, sh. 22.

arası sözleşmeleri kanunlar gibi uygulaması yönünde yönelttiği bir “*Uygula Emri*”dir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Türk hâkimi, nükleer reaktörlerin yol açtığı zararlar dolayısıyla açılan davalarda, hiç tereddütsüz Paris sözleşmesini öncelikle uygulamak zorundadır. Bu nedenle hâkim, ilk plânda ne genel haksız fiil hükümlerine ne de tehlike sorumluluğunu düzenleyen özel hükümlere (bina inşa eseri sahibinin sorumluluğu gibi) gidebilir. Sadece, niteliği nükleer sorumluluğa uygun düştüğü ölçüde, sözleşmede düzenlenmeyen tamamlayıcı hususlarda genel haksız fiil hükümlerine gidilmesi söz konusu olabilir.

B) Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluk Hakkındaki Sözleşme (Paris Sözleşmesi)

Paris sözleşmesi ile varılmak istenen temel amaç, âkit devletlerin nükleer enerji mevzuatının ayrıntılı ve uyumlu bir biçimde düzenlenmesidir. Sözleşme âkit devletleri milli esaslar çerçevesinde gerekli gördükleri tamamlayıcı düzenlemeleri yapmakta serbest bırakarak, nükleer zararlardan doğan hukuki sorumluluğa ilişkin temel kuralların birleştirilmesini amaçlamaktadır (17). Bu nedenle ilgili sözleşmenin Türk iç maddi hukuku bakımından kabili tatbik hükümlerini aşağıda şu ana başlıklar altında incelemeyi uygun bulmaktayız:

1. Nükleer sorumluluk sisteminin konu bakımından uygulama alanı
2. Sorumluluğun süjesi
3. Sorumluluğun kapsamı
4. Sorumluluğun şartları
5. Sorumluluğun sınırları
6. Sorumluluğun yöneltmesi ve ispatı
7. Sorumluluktan kurtulma sebepleri

1. Nükleer Sorumluluk Sisteminin Konu Bakımından Uygulama Alanı

Sözleşmenin kurduğu sistem, her türlü nükleer faaliyetten doğan zararı kapsayacak genişlikte düşünülmemiştir. Sistem, istisnai karakterdeki riskleri tazmin etmek üzere getirilmiştir. Dolayısıyla, nükleer enerjiden bir nükleer tesis dışında faydalanılan hallerde meydana gelen zararlar yani

(17) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 20 (December 1977), sh. 53; **Reyners, P:** Limiting The Liability of The Nuclear Operator, *NEA Newsletter*, Vol. 4/1 (Spring 1986), sh. 5.

atom santralleri dışında endüstriyel, ticarî, tıbbî, ziraî, veya bilimsel amaçlarla nükleer enerji kullanıldığı hallerde meydana gelen zararlar, bu sistemin getirdiği korumadan yararlanamazlar. Bu zararlar için genel haksız fiil hükümlerine gitmek mümkündür. İkinci olarak nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen zararlar da bu sistem dahilinde tazmin edilir. Ancak, tesisin kendisi ve ona tahsis edilmiş mallar ile *kural olarak* nükleer maddeleri taşıyan nakil vasıtaları bu korunmanın kapsamına dahil değildir.

2. Sorumluluğun Süjesi

Sözleşmeye göre, bir nükleer kaza dolayısıyla sadece ilgili nükleer tesisin işleteni sorumludur (*sorumluluğun kanalize edilmesi ilkesi*). İşletenin bu sorumluluğu, kusursuz (*no fault liability*), sınırlı (*limited liability*) bir sorumluluktur (18). Aynı nükleer kaza dolayısıyla birden fazla tesis işleteninin sorumluluğunun söz konusu olduğu hallerde ise ilgili işletenler müteselsilen (*joint liability*) sorumludurlar (19). İlliyet bağıni kesen sebepler dışında kuruluş beyyinesi getirilememesi de, sorumluluğun niteliğinin tehlike sorumluluğu (*strict liability*) olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir nükleer kaza dolayısıyla sadece işletenin sorumlu olması kurah, sorumluluk hukukuna ilişkin olarak taşımacılık alanında akdedilmiş ve Türk iç maddî hukukuna intikal etmiş milletlerarası sözleşme hükümlerinin tatbikine engel değildir. Diğer taraftan, Paris sözleşmesi uyarınca işletenin sorumlu tutulamadığı hallerde de işletenin sorumluluğunun hukukun genel prensipleri dahilinde çözümlenmesi söz konusudur (20).

Bir nükleer tesisin işleteni, yetkili kamu makamlarınca, münferit tesisin işleteni olarak tanınmış veya atanmış kişidir (Paris S. md. 1/a-iv). Ancak, istisnai hallerde işleten sıfatı taşıyıcıya devredilebilir. Bu takdirde, taşıyıcı, işleten sıfatıyla nükleer kazadan sorumlu olur (Paris S. md. 4/d) (21).

3. Sorumluluğun Kapsamı

İşleten, kural olarak, şahsa ve mala verilen her türlü zarardan sorumludur (Paris S. md. 3). Bununla beraber, bazı mallar bundan istisna edil-

- (18) **Arangio-Ruiz, Gaetano:** Some Int'l Legal Problems of The Civil Uses of Nuclear Energy, Rec. Des Cours, Vol. 107 (1962/3), sh. 582.
- (19) Convention on Third Party Liability in The Field of Nuclear Energy, Paris 1989 (**Exposé Des Motifs**), sh. 39; **Arangio-Ruiz**, sh. 583.
- (20) **Arangio-Ruiz**, sh. 583.
- (21) **Strobl, P.:** The Concept of Nuclear Third Party Liability and Its Implementation By Legislation in OECD Member Countries, *Experiences and Trends in Nuclear Law*, Vienna 1972, sh. 72.

miştir. Buna göre, tesisin kendisi ve ona tahsis edilmiş mallar ile kural olarak, nakil araçlarına verilen zararlar, işletenin sorumluluğunun kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak, ilgili âkit devletler, örneğin Türk hukuku, özel bir düzenleme ile taşıt araçlarının da tazmin edileceği hükmünü, tamamlayıcı düzenleme yetkisi çerçevesinde getirebilir (22).

Bu sistemde, nükleer bir kazadan kaynaklanan her türlü zarar (ölüm, vücut bütünlüğünün kaybı ve mameleki karakterdeki zararlar) nükleer bir kazadan kaynaklandıkları takdirde, nükleer zarardır. Yani, illiyet bağının varlığı gerekli ve yeterli olup, başkaca bir şartın vücudu aranmaz. Diğer taraftan, şahsa ve mala verilen zararların tazmininin birlikte talep edildiği hallerde, öncelikle şahsa verilen zararlar tazmin edilir. Şahsa verilen zararlara ayrılan fonlardan arttığı ölçüde mala verilen zararların tazmini konusu gündeme gelebilir. Ayrıca, zarar, nükleer bir kaza ile nükleer olmayan bir kazanın birleşmesi sonucu ortaya gelmiş ve nükleer kazanın doğrudan sonucu olan zarar tespit edilemiyor ise, meydana gelen zararın tamamı nükleer zarar olarak kabul olunur (Paris S. md. 3/b). Ancak, zararın tamamından işletenin sorumlu olması, nükleer olmayan kazaya yol açan kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Dahası, nükleer maddeler, çalınma, kaybolma, terk, denize atma vb. sebeplerle işletenin zilyetliğinden çıkmış olsalar dahi, bu maddeler dolayısıyla işletenin sorumluluğu devam eder. Bu husus, sözleşmede açıkça belirtilmemekle birlikte, zamanaşımı sürelerini düzenleyen 8'inci maddenin (b) fıkrasında bunlar için dava zamanaşımı öngörülmüş olması, bu sonuca ulaşmamızı sağlamaktadır (23).

4. Sorumluluğun Şartları

Bir nükleer tesisin işleteni hem bizzatihi nükleer tesisin içinde meydana gelen hem de nükleer maddelerin taşınması halinde meydana gelen zararlardan sorumludur.

a) Nükleer Tesis Kazaları

Sorumluluğun tek şartı, nükleer kaza ile zarar arasındaki illiyet bağının ispatıdır. Sorumluluk, nükleer kaza anında, kazaya yol açan nükleer maddelerin en son bulunduğu tesisin işletenine aittir (Paris S. md. 5/a). Ayrıca, nükleer maddelerin geçici olarak depolanması halinde, başka bir kişinin sorumluluğu söz konusu olmadıkça, ilgili tesisin işleteni sorumludur (Paris

(22) Compensation for Nuclear Damage in OECD Member Countries, sh. 56.

(23) Paris Exposé Des Motifs, sh. 37-39.

S. md. 5/b) (24). Nükleer kazaya yol açan maddelerin zararın meydana geldiği anda farklı tesislerde bulunmaları halinde, zararın meydana gelmesinden önce buldukları son tesisin işleteni veya daha sonra söz konusu nükleer maddeleri teslim alan ya da yazılı bir akdin açık hükmü uyarınca sorumluluğu yüklenen işleten sorumludur. Zarar, taşıma sırasında tek ve aynı tesiste veya nakil aracında geçici olarak depolanmış birden çok işletene ait nükleer maddelerden kaynaklanıyor ise, ilgili işletenler, müteselsilen sorumludurlar (Paris. S. md. 5/d).

b) Nükleer Maddelerin Taşınması Sırasında Meydana Gelen Kazalar

Nükleer maddelerin taşınması sırasında meydana gelen kazalarda, tesis işleteninin sorumluluğu mutlak değildir (25) . Bu husus sözleşmenin 4'üncü maddesinde, nükleer tesise nükleer madde gönderilmesi ile nükleer tesisden nükleer madde gönderilmesi halleri ayrırtedilerek düzenlenmiştir.

Taşımacılık halinde kural, *gönderen* işletenin sorumlu olmasıdır. Zira, doldurma, paketlenme, tedarik gibi işlemlerin riski kendisine aittir. Buna göre, aşağıdaki hallerde gönderen nükleer tesisin işleteni sorumludur (Paris S. md. 4/a):

- (*) İşletenler arasındaki mevcut yazılı sözleşmenin açık hükmü uyarınca, sorumluluğun bir başka nükleer tesisin işletenince yüklenilmesinden önce nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/a-i), veya
- (**) Yazılı sözleşmede açık hüküm bulunmayan hallerde, diğer bir nükleer tesis işleteninin nükleer maddeleri teslim almasından önce nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/a-ii), veya
- (***) Nükleer maddelerin bir nakil aracının aksamını teşkil eden reaktörde kullanılacak olması halinde, bu reaktörü işletmeye tam yetkili kişinin bunları teslim almasından önce nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/a-iii) veya
- (****) Nükleer maddelerin âkit olmayan devlet ülkesinde bir kişiye gönderilmesi halinde, nükleer maddelerin âkit olmayan devlet ülkesinde boşaltılmasından önce nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/a-iv),

GÖNDEREN işleten meydana gelen zarardan sorumludur.

(24) Paris Exposé Des Motifs, sh. 43.

(25) Tesis işleteninin rızası ve taşıyıcının talebi üzerine, mevzuatta hüküm bulunmak şartıyla, yetkili makamın bu yolda kararı ve taşıyıcının gerekli teminatı göstermesi üzerine işleten sıfatı taşıyıcıya devredilebilir (md. 4/d, md. 10/a). Bu takdirde taşıyıcı, işleten sıfatıyla sorumlu olur.

Nükleer tesise nükleer madde gönderilmesi halinde ise aşağıdaki hal-lerde, *GÖNDERİLEN* işleten sorumludur (md. 4/b)):

- (*) Gönderilen nükleer tesisin işletenin yazılı bir sözleşmenin açık hükmü uyarınca sorumluluğu yüklenmesinden sonra nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/b-i), veya
- (**) Yazılı sözleşmede açık hüküm bulunmaması halinde, nükleer mad- deleri teslim aldıktan sonra nükleer kaza meydana gelmesi halinde (md. 4/b-ii), veya
- (***) Bir nakil aracının aksamını teşkil eden nükleer reaktörü işletmeye tam yetkili kişiden nükleer maddelerin teslim alınmasından sonra nükleer kaza meydana gelirse (md. 4/b-iii), fakat,
- (****) Nükleer maddeler, işletenin rızası ile âkit olmayan devlet ülkesinde bir kişi tarafından gönderilmekte ise nükleer maddelerin taşıt araçlarına yüklenmesinden sonra nükleer kaza meydana geldiği takdirde, gönderilen işleten sorumludur (md. 4/b-iv).

Görüldüğü üzere, sözleşme nükleer tesis işletenin sorumluluğunu son derece ayrıntılı ve tereddüte yer bırakmayacak şekilde düzenlemiştir. Buna göre, kural olarak gönderilen işleten sorumlu olmakla birlikte (26), taraflar arasındaki yazılı sözleşmenin açık hükmü ya da teslimin gerçekleşip gerçek-leşmemesi durumlarına göre gönderen veya gönderilen işletenin sorumlu-luğu bahis konusu olabilecektir. Âkit olmayan devletlere veya o devletler- den nükleer madde gönderilmesi halinde ise, bu düzenleme uyarınca Tür-kiye'de daima sorumlu bir kişi bulundurulabilmesi bakımından takdire şayandır.

5. Sorumluluğun Sınırları

İşletenin sorumluluğu, hem miktar hem de süre itibarıyla sınırlı bir sorumluluktur (27).

a) Tazminatın Miktarı

İşletenin sorumluluğu, azami 15 milyon Özel Çekim Hakkı (yaklaşık olarak 58 Milyar TL.) 'dır (md. 7). Bununla birlikte Türk kanunkoyucusu, sözleşmenin verdiği yetkiye dayanarak, 5 milyon Özel Çekim Hakkının (yak-laşık 19 milyar TL.) altına düşmemek şartıyla daha düşük ve yüksek mik-

(26) Paris Exposé Des Motifs, sh. 41.

(27) **Pelzer, Norbert:** On Modernising The Paris Convention, *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 12 (November 1973), sh. 56-57; **Strohl**, sh. 75-76; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, sh. 60-65; Paris Exposé Des Motifs, sh. 49-51.

tarlar belirleyebilir (28). Türk kanunkoyucusu, herhangi bir belirlemede bulunurken, nükleer tesisin özelliğini, müstakbel nükleer kazaların muhtemel sonuçlarını da dikkate alacaktır (29). Yukarıda belirttiğimiz azamî miktar (15 milyon ÖÇH.), 31.1.1963 tarihinde Paris sözleşmesine ek olarak yürürlüğe giren Brüksel Ek Sözleşmesinin değişik üçüncü maddesi ile (16.11.1982 tarihli) 300 Milyon Özel Çekim Hakkına (Special Drawing Right) (yaklaşık olarak 1 Trilyon 152 Milyon) çıkartılmış fakat, Türkiye bu ek protokolü imzalamamıştır.

Yukarıda belirttiğimiz miktarlar, net tazminat miktarları olup, buna muhtemel dava sonucu hükmedilecek olan faiz ve muhakeme masrafları dahil değildir (md. 7/9) (30).

Müteselsil sorumluluk halinde, işleten başına azamî sorumluluk miktarları yukarıda belirttiğimiz rakamları aşamaz.

b) Tazminat Talebinin Süresi

Tazminat hakkı, nükleer kazanın buku vüldüğü tarihten itibaren 10 yıl ile sınırlanmıştır. Adı geçen 10 yıl içerisinde kullanılmayan talep hakları sukut eder (31). Bununla birlikte Türk kanunkoyucusu, sözleşmenin verdiği tamamlayıcı düzenleme yapma yetkisine dayanarak, zarar görenin, zararı ve zarar veren sorumlu kişiyi öğrendiği tarihten itibaren iki yılın altında olmak şartıyla zamanaşımı ve hak düşürücü süreler tesis edebilir. Ayrıca, Türk kanun koyucusu işletenin sorumluluğunu 10 yılı aşkın süre ile de teminat altına alabilir. Ancak, asgari sınırı 2 yıl olarak tespit edilen zamanaşımı ve hak düşürücü sürelerin azamî haddi 10 yılı veya daha fazla bir süre öngörülmüşse, bu süreyi aşamaz.

c) Sorumluluğun Yöneltilmesi ve İspatı

Bir nükleer kaza neticesinde zarar gören kişi, sadece nükleer zararın vukuunu ve zararın nükleer kaza sonucu ortaya çıktığını yani illiyet bağıını ispatlamak durumundadır. Zarar görenin, ayrıca zarar verenin kasdını veya ağır ihmaliini ispatlama yükümlülüğü yoktur (32).

Kural olarak, zarar görenin tazminat davasında muhatabı/davah, nükleer tesisin işletenidir. Yoksa zarar gören, nükleer maddeleri tedarik

(28) Strohl, sh. 75; Pelzer, sh. 56.

(29) Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, sh. 63.

(30) Paris Exposé Des Motifs, sh. 51.

(31) Pelzer, sh. 57; Strtrohl, sh. 75-76; Compensation For Nuclear Damage in OECD Member Countries, sh. 60.

(32) Boulanekov, V.-Brands, B.: Nuclear Liability Status and Prospects, *International Atomic Energy Agency Bulletin*, Vol. 30/4 (1988), sh. 6.

edene ya da taşıyıcıya karşı husumeti yöneltemez. İkinci olarak, zararı ödeyen işleten, bunu zararın gerçek yaratıcısına, örneğin taşıyıcıya yöneltemez. Aksinin kabulü, ancak işleten sıfatının taşıyıcıya devredildiği hallere münhasırdır.

İşletenin sadece iki grup kişiye karşı rücu hakkı vardır:

(*) Nükleer kazaya kusurları ile yol açmış kişiler

(**) Yazılı bir sözleşme ile sorumluluğu yüklenen kişiler (md. 6/f).

Birinci hal, sadece gerçek kişileri kapsar. Bu halde de, ilgili kişinin işverenine rücu imkânı tanınmamıştır (33).

İkinci halde ise, ancak yazılı sözleşmede öngörülen oranda rücu imkânı mevcuttur (md. 6/f-ii).

Diğer taraftan, Türk kanunkoyucusu, tamamlayıcı düzenleme yapma yetkisine dayanarak, sigortacı veya mali kefillere karşı doğrudan dava hakkı tanıyabilir. Bu takdirde zarar gören, bunlara da başvurabilir. Nitekim Karayalçın, Türk Hukuku bakımından, sigortacı ve mali kefillere karşı doğrudan dava hakkının bulunduğunu belirtmektedir (34).

Ayrıca, işleten sıfatının taşıyıcıya ait olduğu hallerde, tazminat davalarının muhatabı taşıyıcıdır (md. 4/d) (35).

d) Sorumluluktan Kurtulma Sebepleri

Bir nükleer tesisin işleteni veya taşıyıcı, illiyet bağımlı kesen sebepler dışında, meydana gelen zarardan tamamiyle sorumludur (md. 9). Sözleşme, işletenin sorumlu olmayacağı halleri sınırlı olarak saymıştır (36):

(*) Düşmanca hareketler: Kuruğu düzeni değiştirmeye kasdı olmayan kargaşalık, ayaklanma, gürültü ve fesat çıkarma, terör eylemleri, sabotaj, grev ve sendikal hareketlerdir.

(**) İç Savaş, Ayaklanma, İhtilâl

(***) Tabii Afetler: Tamamen istisnai özellik taşıyan ve öngörülmesi mümkün olmayan doğa olaylarıdır. Ancak Türk kanun koyucusu tamamlama-

(33) Paris Exposé Des Motifs, sh. 39.

(34) **Karayalçın, Yaşar:** Mesuliyet ve Sigorta Hukuku Bakımından Başlıca İşletme Kazaları, Ankara 1960, sh. 161-162.

(35) Paris Exposé Des Motifs, sh. 43.

(36) **Schwartz, J-Cunningham, G.:** Specific Defences To The Liability of a Nuclear Operator For Damages Resulting From a Nuclear Incident, *Status, Propects and Possibilities of Int'l Harmonization in The Field of Nuclear Energy Law*, Baden Baden 1985, sh. 249-250; **Pelzer,** sh. 55.

yıcı yetkisi çerçevesinde, tabii afetlerin yol açtığı nükleer kazalar sonucu ortaya çıkacak zararların tazmini borcunu işletene yükleyebilir (37).

(****) Zarar Görenin Kusuru: Yine, Türk kanun koyucusu bu husus hakkında da, işletenin sorumluluğuna kısmen veya tamamen etki derecesi üzerine bir düzenlemede bulunmak yetkisine sahiptir. İşletenin o kişiye karşı sorumlu tutulmadığı hallerde, diğer zarar görenlere karşı sorumluluğu devam eder. Zarar görenin nükleer zarar dolayısıyla sorumluluğu ise genel hükümler çerçevesinde tespit edilir (38). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, işletenin bu kişilere rücu hakkı mevcuttur. Ancak, bu rücu hakkı, sadece kusurlu davranışı ile zarara yol açan kişilere karşı yöneltilebilir. İşleten, bu kişilerin, örneğin, taşıyıcının işverenine başvuramaz (39).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, işletenin sorumluluğunun niteliği tehlike sorumluluğudur. Zira, illiyet bağıni kesen sebepler dışında kurtuluş beyyinesi getirme hakkını tanımamıştır. Bu sorumluluk, hem süre hem de miktar itibarıyla sınırlı bir sorumluluktur. İşleten bu sorumluluğunu sigorta ettirmekle mükelleftir. İşletenin iki grup kişiye rücu hakkı, zarar görenin ise sigortacı ve malî kefillere karşı doğrudan dava hakkı mevcuttur. İşleten hem mala hem de şahsa gelen zararlardan sorumludur. Ancak öncelikle şahsa gelen zararlar tazmin edilir. İşleten hem tesis hem de taşımacılık halinde meydana gelen zararlardan sorumludur. Ancak, işleten sıfatının taşıyıcıya ait olduğu hallerde, taşıyıcı sorumlu olur.

(37) Schwartz-Cunningham, sh. 249-251.

(38) Schwartz-Cunningham, sh. 256-257; Paris Exposé Des Motifs, sh. 37, 53.

(39) Schwartz-Cunningham, sh. 257-260; Paris Exposé Des Motifs, sh. 39; Pelzer, sh. 55.